

ZA CARA I DOMOVINU. KONAVLE U PRVOM SVJETSKOM RATU

Niko Kapetanić, Matica hrvatska Konavle, Gruda 2014, 108 stranica.

Stotinu godina od početka Prvoga svjetskoga rata obilježeno je i obilježava se u Hrvatskoj brojnim izložbama, predavanjima, znanstvenim skupovima.

Autor je, kako ističe u *Predgovoru*, prvotno nastojao sastaviti što je moguće točniji popis Konavljana koji su stradali u austro-ugarskoj vojsci kako bi inicirao podizanje spomen-obilježja s njihovim imenima. Suočivši se s manjkom literature i nedostupnim ili nesređenim izvorima o događajima u Konavlima za vrijeme Prvoga svjetskoga rata, autor se okrenuo kronikama konavoskih župa. Tako u ovoj knjizi, s naslovom koji ne sugerira da se radi o objavljivanju građe, sabire po vlastitom nahođenju izabrane zapise koji se neposredno odnose na ratna događanja. Kronike župa Čilipi, Cavtat, Mrcine i Pločice bilježe mnoge pojedinosti vezane uz temu knjige, dok su zapisi u kronikama župa Stravča i Pridvorje sasvim skromni. Uz neujednačenost zapisa, kao najveći problem za stvaranje cjelovite slike o Konavlima u razdoblju od 1914. do 1918. godine autor ističe činjenicu da je kronika župe Gruda, mjesta u kojem je bilo vojno središte za Konavle, stradala za vrijeme Domovinskoga rata 1991–92; također i da nema kronike župe (kapelanije) Vitaljina. Razloge snažne konavoske vezanosti uz Monarhiju, unatoč oscilacijama u tom odnosu, vidi u činjenici da su austro-ugarske vlasti podupirale Konavljane u zemljišnim sporovima s dubrovačkim gospodarima i izgradile cestovnu i željezničku mrežu u Konavlima. Ponešto je pojednostavljeno prikazao antagoniziranje odnosa konavoskih sela s konavoskim političkim, upravnim i trgovačkim središtem Cavtatom, u kojem od kraja XIX. stoljeća jača srpskokatolički pokret.

U *Uvodu* autor ukratko skicira početak Prvoga svjetskoga rata. Kao rezultat nagodbenoga ustrojstva Habsburške Monarhije, hrvatske su zemlje teritorijalno i vojno bile podijeljene između Austrije i Ugarske. Konavle su s ostatkom Dalmacije pripadale austrijskom dijelu Monarhije. Vojni obveznici iz Konavala i uopće dubrovačkoga područja većinom su služili vojsku u gruškoj 37. c. k. domobranskoj pukovniji. Početkom rata njezin je najveći dio izmješten u Doboj, odakle su Konavljani slani na balkansko i talijansko bojište. Na početku rata u Dubrovniku se osniva Građanska garda (*K. K. Schutzkorps Ragusa und Umgebung*), čiji su pripadnici, *šuckori*, pomagali žandarmeriji čuvati strateške civilne objekte. Dobrovoljački odred *šuckora*

osnovan je i u Konavlima. Početkom kolovoza 1914. osnovana je i naoružana Konavoska pričuvna kompanija (*Ersatzkompagnie Canalital*) sa zapovjedništvom na Grudi i više pričuvnih kumpanija (četa) u drugim konavoskim selima. Njezini pripadnici prvotno nisu podliježali mobilizaciji (što je mnoge i motiviralo da se priključe dobrovoljcima). U sklopu priprema za napad na Crnu Goru u studenom 1915. svi pripadnici konavoskih kumpanija, njih oko 300, aktivirani su i poslani na vojnu obuku u selo Đuriniće. Od njih je osnovana Nadopunidbena kumpanija konavoska. Na početku 1916. sudjelovali su u ratnim operacijama na crnogorskom ratištu. Broj dobrovoljaca je postupno smanjivan zbog starosti i vojne nesposobnosti, a u svibnju 1916. svi su se *šuckori* trebali javiti u vojništvo.

Kronika Župe Čilipi u kratkim crtama bilježi dolazak zapovjednika Landwehra nadvojvode Friedricha u svibnju 1914. Župnik – od 1908. do veljače 1918. Ivo Prodan potom Đuro Krečak – očito prema negdje pročitanim napisima opisuje ubojstvo Franje Ferdinanda u Sarajevu i početak rata. Pedantno bilježi karitativnu djelatnost u župi (za vojnike se skupljalo grožđe, rakija, stara odjeća, za Crveni križ i zaklade za siročad i udovice poginulih vojnika mahom se šalje novac). Brižljivo zapisuje godišta onih koji se moraju odazvati na novačenje. Mjestimično bilježi izmjene vojnih posada u mjestu. U jesen 1914. bilježi pojave francuskih brodova i u lipnju i srpnju 1915. potanko opisuje talijansko bombardiranje područja Konavala (detaljno opisuje dostojanstven pogreb mornara s potopljene talijanske oklopne krstarice »Giuseppe Garibaldi«). Bilježi rekviziciju kotlova u rujnu 1915. Rat očekivano prati oskudica pa župnik u ljeto 1917. piše da neki jedu ono što je prije rata bilo namijenjeno svinjama, da su poljski vojnici, koji su došli u srpnju 1918., odmah počeli krasti jer »glad oči nema«. Od provale Crnogoraca strahovalo se već u kolovozu 1914., kada dobrovoljci hitaju na Grab povrh Mrcina. U travnju 1918. bilježi provale komita u Stravču; upadi u Konavle intenziviraju se u posljednjim mjesecima 1918; u dva navrata u studenom te godine u suzbijanju komita pomogli su austro-ugarski vojnici, koji se vraćahu kućama s bojišta u Albaniji. Bilježi veliku količinu oružja što je ostala od austro-ugarskih vojnika. Prva bilješka o španjolskoj gripi je iz listopada 1918; bolest da je uzimala naj snažnije, no da je jenjala na početku 1919. godine. Skoro pa ravnodušno notira kraj rata u studenom 1918. i stvaranje Narodnoga vijeća u Zagrebu pa u Cavtatu. No narod da se nije mogao »sprijateljiti« s promjenom; »tko ih je stavio da zapovijedaju«, mrmorili su župljani. Narodni odbor u Cavtatu nije uspijevaio narod privoljeti ni na osnivanje narodne garde za borbu protiv komita ni na prikupljanje potpisa kojim se trebalo tražiti sjedinjenje sa »slobodnom državom SHS« (skupljeno je tek 60 potpisa u cijeloj župi). Župnik Krečak, inače pristalica Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, razborito zaključuje da je teško da će se narod oduševiti za Srbe i Crnogorce kad ih je dotad držao neprijateljima.

Očekivano, *Kronika župe Cavtat* još je opširnija. Župnik Ivo Božić opširno opisuje kratko zaustavljanje na Obodu nadvojvode Friedricha u svibnju 1914. Začu-

dujuće, ni ne spominje atentat u Sarajevu u lipnju ni komemoracije koje su zasigurno potom uslijedile u Cavtatu, na što upućuje i kronika u Mrcinama (uostalom s misom i Te Deumom proslavljani su u Cavtatu carevi rođendani i imendani i obljetnice vladanja). Zabilježio je da je 28. srpnja, na dan kad je naviješten rat Srbiji, jedan sumještaniin »radi velikosrpskih političkih nazora« uhićen i zadržan kao talac. Već od kolovoza bilježi karitativne aktivnosti u župi (one su u Cavtatu, kao konavoskom središtu, širega karaktera pa se organiziraju i zabave; u veljači 1918. i pokladna, sabiru se milodari za kip »Željezni domobranac« i dr.). U kolovoza 1914. bile su vojne puške podijeljene muškarcima u Cavtatu i na Obodu da bi kao narodna garda branili mjesto. U istom mjesecu bilježi paniku i bijeg iz mjesta nakon što je, pogrešno, javljeno da dolaze Crnogorci. Naširoko evidentira pojavu francuskih brodova u jesen 1914. i napade talijanske flote u lipnju i srpnju 1915. Opisuje evakuaciju Cavtata zbog straha od neprijateljskoga napada s mora; od svibnja do početka rujna 1915. u mjestu je sa župnikom ostalo tek 30-ak ljudi, državni uredi bili su premješteni na Grudu, župni ured u Čilipe. Bilježi i probleme u opskrbi Cavtata (već u kolovoza 1914. ne dolaze novine, na kraju 1915. je oskudica živežnih namirnica, od veljače 1917. nestašica kruha i hrane, »nema ničesa«; donio je opširan pregled prehrane pučanstva u toj godini što autor samo dijelom prenosi). Ti su problemi vjerojatno uvjetovani i višekratnim i višemjesečnim prekidima parobrodskih veza s Dubrovnikom. Jedini je zabilježio početak uvođenja ljetnoga računanja vremena 30. travnja 1916. Detaljno zapisuje pojave hidroaviona, evidentira i izmjene vojnih posada, pojavu podmornica, često tmurne ratne proslave sv. Vlaha i Tijelova, poginule u župi, iscrpno piše o rekviziciji crkvenih zvona u svibnju 1917., notira da su morskou lokvu pred mjestom polovinom 1918. nasipali ruski zarobljenici. Vješanjem zastava proslavilo se proglašenje »nove države Jugoslavije« 29. listopada 1918., uz zastave, pjesme i poklike Srbima, Hrvatima i Jugoslaviji slavi se primirje 4. studenoga. U Cavtatu se već 3. studenoga formiralo Narodno vijeće. U studenom 1918. župnik ponešto sućutno opisuje povlačenje austro-ugarskih vojnika, nakon kojih je u mjestu ostalo dosta oružja. Bilježi opiranje Cavtaćana da pristupe narodnoj gardi, koja je po nalogu Narodnoga vijeća trebala čuvati mjesto i oružje u okolici. Polovinom studenoga opisuje dolazak komita koji su se predstavili kao predstraže srpske vojske. Prvi srpski vojnici došli su pak 20. studenoga na poziv Narodnoga vijeća. Iako piše da je »španjolska influencija« najviše zahvatila Cavtat, navodi tek njezine simptome i komplikacije.

Kronika župe Stravča sušta je suprotnost. Iako autor napominje da je župnik Miho Arbulić bio zainteresiran za politička zbivanja, zapisi o ratu su mu šturi, možda i zbog prometne izoliranosti njegove župe. Gotovo telegrafski evidentira austro-ugarske pobjede, uglavnom na crnogorskom ratištu. Od događaja u Konavlima dojmilo ga se tek djelovanje talijanske flote pred konavoskom obalom u lipnju i srpnju 1915. i, logično, provale komita u Stravču u travnju 1918. godine.

Kronika župe Mrcine sasvim kratko bilježi dolazak nadvojvode Friedricha. Župnik Vice Vodopić naširoko opisuje kako je u župi odana počast ubijenom Franji Ferdinandu (zvona su klecala svaki dan od 18.30 do 19.30 do 6. srpnja kad su se u svim konavoskim maticama služile svečane zadušnice). Pedantno su zabilježeni svi pozvani u vojsku nakon što je 26. srpnja 1914. proglašena sveopća mobilizacija. Brižljivo bilježi poginule župljane, slavljenje pobjeda »naše vojske« uz pucanje iz mužara i pušaka, zvonjavu zvona i vješanje zastava. Notira i rekviziciju žita 1915. i crkvenih zvona i ulja 1917. godine. Sasvim kratko je zabilježio talijansko bombardiranje željezničke stanice u Mihanićima u ljeto 1915. godine. Ne spominje epidemiju španjolske gripe, no piše da je u proljeće 1917. bilo dosta slučajeva smrti »radi slabe hrane i oskudne godine«; opisuje i tijek bolesti (edem nogu, obamrlost organizma pa smrt). Već u kolovozu 1914. na vijest o provali Crnogoraca dio skupljenih Konavljana ostao je čuvati stražu na granici. Provale hajduka se intenziviraju od siječnja 1918., hajdučke čete plijenile su kuće i staje, ponavljalo se to i u 1919. godini. Župnik je u studenom 1918. pozdravio vijest da je proglašena »država Jugoslavija SHS« i s glavarom sela šalje u Cavtat pozdrav skupštini što je birala lokalno Narodno vijeće; Konavljani međutim da su mahom žalili za Austrijom. Nakon što je proglasio skupljanje potpisa domaćina za plebiscit protiv Italije, od napada nekolicine župljana (uvrijeđeno navodi njihova imena) spasila su ga dva srpska vojnika. Još 1919. kolale su vijesti da su župnici i glavari »prodali Konavle Srbima«, mlađici se nisu odazivali pozivu u vojsku, a nekoliko ih je zbog bune završilo i u višegodišnjem zatvoru.

Jedino je župnik Ljubo Bačić u *Kronici župe Pločice* zabilježio protusrpsko raspoloženje u Konavlima nakon atentata u Sarajevu u lipnju 1914; također i mješovita čuvstva, ne i žalost, onih koji su pozvani u vojsku za opće mobilizacije u srpnju. Narod pak da je oduševljeno pozdravljao vlakove s vojnicima na željezničkim stanicama. Od kolovoza prati organiziranje dobrovoljačkih četa od seljana župe Pločice i kapelanije Vitaljina. Detaljno bilježi vijesti o mogućim provalama Crnogoraca; prve dojave su iz kolovoza, na što konavoski dobrovoljci s oružjem prelaze u Hercegovinu. Iz istoga je mjeseca i intervencija domobrana 37. pukovnije u hercegovačkom selu Zupci. Oni su pohvatili i zapalili kuće onih pravoslavnih mještana koji su u svoje domove primili crnogorske vojnike, koji su potom pucali na austro-ugarske. Od kolovoza do kraja 1914. notira pojavu francuskoga brodovlja; jedini je od konavoskih župnika zabilježio da su Francuzi potopili austro-ugarsku krstaricu »Zentu« (autor je u bilješci mogao uputiti i na prikladniju literaturu o »Zenti« od Wikipedijina članka). Sasvim kratko zabilježio je i akcije talijanske flote na željezničku prugu Cavtat – Vojski do u lipnju i srpnju 1915. Jedino iz ove kronike saznajemo da se od listopada 1914. grade putovi za izvlačenje topova na brda, kopaju rovovi i izvode drugi građevinski vojni zahvati u Konavlima, u studenom se na Ilijinoj glavici povrh Poljica gradi brzojavna postaja. Notirao je izmjene austro-ugarskih vojnika u župi i brižljivo bilježio poginule i nestale. Zapisuje rekviziciju zvona u travnju 1917. te neuobičajeno

velik broj smrtnih slučajeva u prvim mjesecima te godina vjerojatno zbog gladi (navodi iste simptome kao i župnik u Mrcinama) i pojavu »španjolske ognjice« na kraju 1918. Od proljeća, intenzivnije od listopada 1918. provaljuju hajdučke čete iz Crne Gore i Hercegovine. Većoj pogibelji da se izbjeglo tek zahvaljujući činjenici da su seljaci bili dobro naoružani i to je mahom oružjem što je ostalo od austro-ugarskih vojnika. Prevrat u studenom 1918. da je pak došao neočekivano i mahom konsternirao i vojnike i seljake. Tek tad zapisuje jer »sada se može kazat« (je li to naznaka autocenzure ili brzo prihvaćanje nove realnosti?!) da su seljaci gledali izmaknuti vojnoj službi. Prijetili su mu nakon što je za božićnih blagdana 1918. pozvao župljane da potpišu peticiju za novostvorenu državu (ipak, jedino su u Pločicama gotovo svi potpisali). U lipnju 1919. notira kratkotrajnu bunu vojnih obveznika u Gornjoj bandi i prijetnje kojima je i tom prigodom bio sam izložen, kao i župnici Mrcina i Pridvorja.

Tu bunu župnik Pridvorja Ivo Dagonig ne spominje. *Kronika župe Pridvorje* najopširnije opisuje posjet nadvojvode Friedricha u svibnju 1914. godine. Župnik tek bilježi ubojstvo Franje Ferdinanda, »ljubitelja Slavena«, i njegove supruge, Slavenke, »krv naše krvi«. Od događaja u župi detaljnije navodi tek talijansko bombardiranje željezničkih tračnica od Vojskoga dola do Mihanića i Zvekovice u lipnju 1915. godine te evidentira nazočnost austro-ugarskih vojnika.

Za istraživanje broja stradalih autoru su, kako je istaknuo u *Uvodu*, poslužile matične knjige (u prvom redu Stanje duša) i spisi Kotarskoga suda u Cavtatu (ostavinske rasprave), ponegdje i usmena predaja. U *Popis poginulih Konavljana 1914.–1918.* uvrstio je one poginule na bojištima, one koji su umrli u vojnim bolnicama od ranjavanja ili od bolesti zadobivenih tijekom vojničke službe, one koji su umrli u svojim kućama nakon što su otpušteni iz vojske zbog bolesti te one koji su nestali i za koje je opravdano pretpostaviti da su poginuli. Došao je tako do broja od 161 Konavljanina stradaloga u Prvom svjetskom ratu. Uz svako je ime donio ime oca, nadnevak i mjesto rođenja i smrti, okolnosti smrti te čin. U istom je poglavlju donio popis austro-ugarskih i talijanskih vojnika koji su stradali, odnosno koji su pokopani u Konavlima. Napominje da bi broj poginulih Konavljana kao i austro-ugarskih vojnika stradalih u Konavlima mogao biti i veći te da je potrebno nastaviti istraživanje.

Knjiga je bogata slikovnim prilozima – dvjema kartama, raznovrsnim preslikama i brojnim fotografijama. U posebnom poglavlju *Slikovni prilozima* autor pak donosi fotografije posjeta nadvojvode Friedricha u svibnju 1914., konavoske motive iz razdoblja od 1914. do 1918., kao što su fotografije austro-ugarskih vojnika u konavoskim mjestima i one Konavljana u vojnim odorama (autor je, što je za svaku pohvalu, mahom identificirao osobe na tim fotografijama i donio nadnevke njihova rođenja i smrti), žigovi vojnih jedinica i preslike pisama vojnika. Za pretpostaviti je da je dio fotografija i preslika iz autorovih prethodnih knjiga; bilo bi poželjno da je to i navedeno, a za nove priloge u čijem su posjedu.

U *Zaključku* autor ističe nezaobilazan strateški položaj Konavala zbog blizine austro-ugarske vojno-pomorske baze u Boki kotorskoj. Padom Konavala i prekidom željezničkoga prometa, a s neprijateljskom Crnom Gorom u zaleđu, sudbina austro-ugarske flote bila bi zapečaćena. Podcrtava ono što kronike, osim one iz Pločica, ne bilježe: za slučaj neprijateljskoga napada vlasti već od listopada 1914. utvrđuju zaleđe Molunta, Debeloga brijega i Cavtata, uz pomoć domaćega stanovništva, stranih radnika i ratnih zarobljenika grade putove za izvlačenje topova na dominantne kote (Resnica, Mikulići, Bani, Sniježnica, Velji do i dr.), uređuju položaj topničkih bitnica, izgrađuju infrastrukturu za vojsku i dr. Konavle su bile i logistička baza tijekom napada na Crnu Goru krajem 1915. godine. Autor drži da bi broj poginulih bio i veći da se prvih ratnih godina dio vojnih obveznika nije sklonio u dobrovoljačkim odredima. Međutim više od 160 poginulih, nekoliko stotina onih stradalih od gladi i španjolske gripe te oni koji su se da izbjegnu novačenje iselili u Ameriku uzrokovali su znatno smanjenje broja stanovništva Konavala. Autor daje naslutiti da slijedi objavljivanje kronika konavoskih župa iz razdoblja kraljevske Jugoslavije.

Na kraju knjige slijede popisi literature, arhivskih vrela i korištenih kratica te bilješka o autoru.

Nažalost, za istraživanje života u Konavlima za Prvoga svjetskoga rata prekasno je upotrijebiti metodu usmene povijesti (*oral history*). Autor je ipak uspio preneti neka sjećanja (primjerice pjesmu što se na dubrovačkom području pjevala o 37. pukovniji, neke zgode iz Cavtata). Osobnih zapisa je vjerojatno malo (srećom ratove su preživjeli autobiografski zapisi konavoskoga načelnika iz 1930-ih, Vlaha Bogišića). Tako ove kronike postaju uglavnom jedini izvor podataka za povijest svakodnevice i događaja koji su tu svakodnevicu uzdrmali. Objavljivanjem kronika ostalih mjesta dubrovačkoga kraja u razdoblju od 1914. do 1918., potom i šire, uz nužno konzultiranje izvora i literature, dobili bismo presjek ratne svakodnevice u zaleđu bojišnice.

PAULINA RADONIĆ VRANJKOVIĆ